

СВЕТА ГОРА СЛИВЕНСКА И СВЕТА ГОРА АТОНСКА. ЗА ДВА САКРАЛНИ РАЙОНА ПРЕДИ ХРИСТИЯНСТВОТО

Д-р Георги Ковачев
(*Trident Technical College, САЩ*)

HOLY MOUNTAIN OF SLIVEN AND HOLY MOUNTAIN OF ATHOS. FOR TWO SACRED REGIONS BEFORE CHRISTIANITY

Dr. George Kovatchev
(*Trident Technical College, USA*)

Abstract: This article compares the ancient heritage of two medieval monastery societies, the Holy mountain of Sliven and the Holy mountain of Athos. Apollo, Dionysus, Zeus, and the Great Mother Goddess were celebrated in both regions as described by ancient sources, art works, archeological and numismatical evidences, and contemporary customs and folklore. According to the research, Dionisos and Orphical rituals were practiced in Antiquity in both areas, perhaps by domestic organized male societies.

Keywords: Holy Mountain, Sliven, Athos, Dionysus, Orphism.

Проблемът за избор на местонахождение на средновековните манастирски центрове на Балканите все още не е добре проучен. По-долу ще изложа някои наблюдения, свързани с районите на Сливенската и Атонската Свети гори, с което се надявам да инспирирам и една по-задълбочена дискусия, още повече, че представените археологически паметници и писмени извори идват от една по-ранна епоха. Това, към което ще обърна внимание, отново ще постави въпроса за местни традиции и избор на пространство. До този момент съобщението е изградено предимно на първични наблюдения и сравнения, върху които ще изградя една работна хипотеза като нейната цел ще е провокирането на нови изследвания, които да подкрепят или отхвърлят предложеното.

Вече обърнах внимание, че Сливенската Света гора възниква в район, натоварен с висока степен на сакралност още през Античността (**Ковачев, Русев 2001, 77-82; Русев, Ковачев 2011, 129–138**). В голяма степен тази сакрална натовареност се определя от спецификата на планинския терен, където

ландшафта се доминира от скалния масив Сините камъни. Южно, на около 10 км, е Кабиле – древен религиозен център, който се свързва с религията на траките. Тук са засвидетелствани култовете към Аполон (**Велков 1991**, 9–23), Зевс (**Велков 1991**, 28, №32), Дионис (**Велков 1991**, 25, №22), Хермес (**Танчева-Василева 1981**, 45, №11, обр. 10), Артемида-Хеката (**Димитров 1957**, 77; **Драганов, Попов 1982**), а самото име на града идва от името на Великата богиня-Майка Кибела¹.

Според извършените теренни проучвания, наблюдения върху древната инфраструктура на района и последвалите изследвания, на север районът на Сливенската Света гора стига до Котелския балкан и по-определено до селата Тича и Филаретово. Същата тази северна граница се маркира с древното скално светилище Чобрата над Котелския проход, разположено в непосредствена близост до най-северния сливенски светогорски манастир познат като „Калето на хайдут Върбан“, множество тракийски надгробни могили, сред тях и две скални гробници (**Бънов 1987**, 19–22).

Както вече споменах, южният край на Сливенската Света гора се бележи от скалния масив Сините камъни, околните му планински възвишения и южните му покрайнини. Този планински масив притежава особена степен на сакрализация, която може да се проследи както за времето през Античността, така и за Късното българско средновековие, вековете на османското владичество и чак до днес.

През Античността най-почитаното тук божество бил Тракийският конник, който е представен от многобройни и разнообразни паметници (**Ковачев 2000**, 7–14). По-долу обаче ще обърна внимание на други, общи за древния свят божества, чиито култове са разпространени в Сливенския район.

Така например, най-ранното изображение на хиперборейския Аполон в района се открива върху гръцка рисувана керамика от IV век пр. Хр., открита в тракийската гробница в с. Калояново до Сливен (**Чичикова 1969**, 45–91). Култът към Аполон през II–III век в тържището Туида при Сливен е още по-осезателен. Тук са открити постамент на статуя на Аполон Суидски (**Щерева 1990**, 6) и оброчен надпис на Аполон Естракеенос и Гениакос (**Mihailov 1970**, №1766). Южно от Туида се откриват и други паметници на Аполон, някои от които са синкретизирани с Тракийския конник.

Спомен за легендите, свързани с Аполон в района, присъства и в една народна песен от Великотърновско. В текста, който е свързан с хайдушкия епос в Сливенския балкан, се казва:

¹ В надпис от Севтополис се споменава за алтар на Аполон на агората в Кабиле. Надписът от Севтополис дава също сведения за фосфорион – храм на Артемида-Хеката в Кабиле. Артемида-Хеката е изобразена и върху монетите на Кабиле.

*„Сал едно дърво остана,
едно ми дърво дафина;
Дафина, дърво маслина,
Под него стоят юнаци,
Него го слана не слани,
Него го мана не мани*

(Димитров 1896, 210).“

В друг вариант:

*„Сал едно дърво останало
на Сливенската планина.
То беше дърво дафина,
Дафина, дърво маслина*

(Осенин 1947, № 110/98).“

В посочения текст ярко присъства отглас за един от символите на Аполон – нимфата Дафне, която била превърната в маслиново дърво, докато била гонена от олимпийския бог. Как иначе да си обясним присъствието на маслиновото дърво в този район?

Освен Аполон в античния пантеон около Сините камъни присъства и Зевс. На първо място следва да спомена мраморният постамент от паметника на Зевс Оконенски с името на тържището Туида от II–III век (**Велков 1982**, 40). На следващо място са паметниците на Зевс Сбелсурд, открити на юг в Кабиле и в с. Бозаджии, Ямболско (**Kanitz 1877–78**, 287; **Добруски 1901**, 49). Някъде в района около Сливен е открита и бронзова статуетка на орел, кацнал върху главата на бик, датирана около III век (**Ковачев 1994а**, 161–163). Зевс и Аполон присъстват заедно и върху един двустранен мраморен релеф от Сливен. На едната страна на релефа е Тракийският конник и Аполон-конник с лира. Между двамата има дърво. На другата страна на релефа са Зевс, Хера и трите нимфи (**Венедиков 1978**, 119–136; **Ковачев 2001**, 7–9).

Трето божество, присъстващо в района, и на което искам да обърна внимание е Дионис. Най-ранното изображение на Дионис от района е върху бронзов пръстен, открит в гроб в Танева могила до с. Тополчане и датиран към средата на IV век пр. Хр. (**Dimitrova 2012**, 81). Някои от монетите на одриските владетели също представят изображения на Дионис с бръшлянов венец, кантарос и тирс (**Юрукова 1991**, 69). При Сливен е открита и бронзова глава на Сатир (**Иречек 1974**, 773; **Табачков 1986**, 32). Между Сините камъни и Кабиле, в землището на с. Камен, са открити фрагменти на две статуи на Дионис, в едната от които богът е придружен от своята свита (**Бацова 1966**, 16–17, № 2, обр. 2), а в близост, но в землището на с. Желю войвода, е открит и оброчен релеф на Дионис и

Херакъл (**Ковачев 1994b**, 48, № 1). Следва да се отбележи, че при извършените сондажни археологически проучвания на местността до с. Камен, където се откриват паметниците на Дионис, се регистрираха останките от антична сграда, която за съжаление, поради липсата на възможности за продължаване на разкопките, не можа да се уточни дали е вила или светилище. Това, което обаче е по-важно е, че в рамките на този много ограничен район в землищата между селата Камен, Желю войвода, Калояново и Тополчане, определено силно е бил почитан Дионис.

Присъствието на дионисовия култ в посочения район не бива да ни учудва. Идеята за мистериите на прераждащия се тракийски Дионис-Загрей е отразена пряко при погребаните ритуали на висшите тракийски аристократи от V–IV век пр. Хр., положени в близкостоящите Якимова могила до с. Крушаре, и Далакова и Танева могили до с. Тополчане (**Dimitrova 2012**, 79–88). Телата на мъртвите аристократи, разчленени преди погребенията, пряко издават прилагането на орфически ритуал, който налага вярата в прераждането на мъртвия орфик.

Всъщност, идеята за орфическата доктрина и мистериите на Дионис съществуват и до днес в местните обичаи, легенди и фолклор, макар някои от тях да са силно повлияни от християнството.

Така например, в селата от полския район, южно от Сливенската планина, силно са разпространени обичаи като коледари и кукери, които по същество отразяват паметта за дионисовите мистерии и затворените мъжки общества (**Венедиков 1987; Венедиков 1995**), каквито са орфическите например. Подобен отглас за действията на мъжки общности, отразяващи стари традиции, са и песните от хайдушкия фолклор. В по-горе споменатата песен, където се споменава маслиновото дърво, за да преминат през Сливен хайдутите трябва да имитират сватбена процесия, при която воеводата се преоблича като булка. По същество това си е частична ритуална травестия, която е характерна за кукерските шествия. Нещо повече – орфическият акт на прераждането на владетеля-орфик е запечатан в легендата за Преображение Господне, празник, който се чества на Кушбунар (Орлов извор), разположен на върха на Сините камъни. Според по-стари сведения на 19 август, Преображение, до извора ежегодно се е провеждал събор (**Гюлмязов 1941; Делирадев 1953**, 265–266; **Табаков 1986**, 467–468). Както знаем, на Преображение, Исус се явил пред учениците си Петър, Йоан и Яков на връх Таворската планина, където лицето Му светнало като слънце, дрехите Му станали бели като светлина. И глас Божи казал: „Това е моят син възлюбен. Него слушайте“. А на слизане Исус казал: „Никому не обаждайте за това видение, докле син човеческий не възкръсне от мъртвите“ (**Жития 1991**, 367–368)².

² Евангелие от Матей. 17, 1–9.

С извора Кушбунар са свързани и други предания, които се отнасят до легендарните възможности на неговата вода. Така например, според Г. С. Раковски: „на него извор ходят от Сливен и околните села множество народ на Преображение, та се къпят за здраве. Народ приказва, че най-напред ходили по него време орли и други птици та се къпели; овчари же ходят, та си къпят стадата да им бъдат здрави. Старци приказват и вярват, че имало животодавна вода, и че орли, когато остарявали ходили та се къпели в нея и се подмладжали“ (Раковски 1984, 67)³. Според друга легенда на Преображение, в извора на безсмъртието, се къпели белоглави орли. Водите обаче били спирани от огнен змей, който се скрил, след като безстрашен монах се изкачил там и построил параклис. Тогава водите на извора били пуснати. Оттогава мало и голямо с песни и гайди се изкачвали в планината и уреждали сбор пред птичия извор и параклиса.

В една от легендите за Куш бунар се казва, че идвал ден в който малките орлета трябвало да извършат първия си самостоятелен полет. В часа на раждането на този ден един след друг отлитали орлите. Събрани в огромен кръг, те се насочвали към Куш бунар. Кацвали около него и в тържествено мълчание очаквали изгрева на слънцето. Когато неговите лъчи светвали във водата, младите орли започвали да се къпят. След банята, пак в кръг, гордите птици литвали нагоре (Из съкровищницата 1971, 60–61).

С. Табаков също потвърждава, че на този извор, на 19 август ежегодно ходили жители от Сливенско и Котелско, вярвайки в преобразителната и животворна сила на неговата вода. Табаков счита, че не случайно сборът се чества на Преображение, което е във връзка с израза „преобразувам“, кореспондиращ с вярването за необикновената сила на кушбунарската вода (Табаков 1986, 24, 149). Шкорпил отбелязват, че до извора личали следите на параклис, отнесен от тях към времето на българското средновековие (Шкорпил 1886, 24).

Самият извор се слави и като хайдушко сборище, където ставал изборът на войводи (Хитов 1934, 10; Дорде е Стара планина 1968, 91–92)⁴. За едно таква самопровъзгласяване красноречиво говори една хайдушка песен от Сливен:

*„че се Теньо льо провикна
От кушбунарски канари:
Сливналиш, касабалиш,
От Сливен, от Ново село,
От третото село Клуцохор,*

³ Виж също и дописката във в-к. „Македония“, 81, 15 септември 1870 г.

⁴ В едно по-късно време П. Хитов изрично споменава, че там е хайдушко сборище, където се избират воеводи. Там се събира и четата на Стоил воевода, след като в Сливен се обявява въстанието в 1876 год.

*Който хайдутин ще става,
Тука при мене да дойде.
Аз ще им бъда войвода*
(Живков, Янакиева 1986, 167).“

Фактът, че Сливен, Ново село и Клуцохор са споменати като села, е показателен за старостта на информацията – и трите селища през първите векове на Османското владичество са неголеми села, докато към началото на XVII век Сливен добива статута на град (Дечев 1985, 107–108).

В легендите за Кушбунар, както и в преданието за Преображение, упорито се повтарят мотивите за преобразуване и прераждане. Тези мотиви имат пряка връзка с т. нар. „циклично време“, в което следва да се търси изявата на царя-жрец, минаващ през цикъла от степени на това време, което представлява Залмоксис и са в основите на орфизма.

Присъствието на Зевс-Сбелсурд в района през Античността и множеството легенди с орли, символ на Зевс, прераждащи се във водите на извора, ме карат да предположа, че тук се съдържа един доста по-архаичен пласт, отколкото това изглежда на пръв поглед. Това предположение се подкрепя и от изборността на хайдушки водачи, което по същество си е чиста инвеститура. В този смисъл появата на Исус, възплатил образа на антроподемона, ще бъде и християнското превъплъщение на прераждащия се на Свещената планина владетел и изява на цикличността, заложена в едни по-ранни от християнството представи.

Както вече споменах, освен прераждането на Исус и орлите, в местните легенди присъства и борбата със змея, която в българската народна традиция се води от Св. Георги, който е превъплъщение на Тракийския Херос. В мита за змея се визира и борбата между Аполон и Питон, и Зевс и Тифон, и това отново ни връща към спомена за инвеститурата (Маразов 1992, 23–68). Това е и една от проекциите на тракийското наследство в българската народна култура, чието присъствие е безспорно (Венедиков 1987; Венедиков 1995).

Към този архаичен пласт от запазените легенди ни насочва и борбата между монаха и змея, при която змеят бил „затрупан“ с параклиса, по същество с купчина камъни. В един древен пласт тук се откроява актът на творението, който се извършва в центъра на пространството на свещената планина, при което жертва се принася някое първично чудовище, което е символ на хаоса (Елиаде 1994, 12–22). Най-ранното извършване на подобен акт е отразено в „Ригведа“, където Индра побеждава змея при подобни, описани в нашата местна легенда, обстоятелства – убийството на змия върху скалите и пускането на водата (Елизаренкова 1995, VI, 17). Но змеят е свързан и с раждането на Дионис, преди което Зевс, приел формата на змей, прельстил Персефона, която станала майка на Дионис. Множеството пещерни образувания в подножието на Сините камъни също носят името Змееви дупки, пазейки отгласа за легендарната борба.

От друга страна наблюденията на А. Калоянов върху фолклорната традиция на района допускат, „че преди съграждането на манастирите на север, североизток и северозапад от Сливен, планината се е схващала като свещена планина (Калоянов 1989, 57)“. Свещената планина, в лицето на скалния масив Сините камъни, в древността се потвърждава и от множеството скални култови съоръжения, които засега се откриват в югоизточната част на масива, около селата Сотиря (Демирев, Сираков 2016, 390–410) и Глушник (Бънов 1988, 74–77; Бънов, Демирев 1991, 155–160; Дерменджиев 2007, 46–52), както и от извършените в близост вече посочени орфически погребения.

От това, което е видно дотук, може да се направят следните обобщения.

Наред с Тракийския конник, в района на Сините камъни, през древността са се почитали Зевс, Аполон и Дионис. Тракийските монети от Кабиле говорят и за почитане на Артемида – Хеката. Почитта към Дионис е кулминирала в създаването на орфически кръгове от посветени тракийски аристократи, някои от които са били погребани южно от скалния масив, който се е възприемал като свещена планина, на чийто връх вероятно е имало, в непосредствена близост до бликащия извор, открито светилище, където са се провеждали и орфически ритуали. Споменът за тези ритуали останал отразен в някои от народните песни, обичаи и предания.

През Българското средновековие, в този район, където в древността били разпространени дионисовите мистерии и култовете към Аполон, Зевс, Хероса, и Богинята-майка, в лицето на Артемида-Хеката, възникнало манастирско средище. Ако се доверим на Паисий Хилендарски и други наши историци, вероятно повлияни от писаното в „История славянобългарска“, манастирите в Сливенската планина възникнали „по подобие на Светата гора Атонска“⁵. Във връзка с това следва да отбележа, че в подножието на Сините камъни е хълмът „Атаната“ с останки от средновековна църква на върха, вероятно с патрон Св. Илия. Според местните хора, които наричат хълма още и Малкият Атон, мнение, което се поддържа от Щкорпил и Табаков, името на хълма е заимствано от Атонската планина.

Значи ли това, че в народното съзнание и в съзнанието на историческата памет Сливенската и Атонската Свети гори имат някакво сходство, на чиято база те са били организирани? В търсенето на отговор отправям поглед към данните, които имаме за античното минало на Атонската Света гора, които, макар и оскъдни, могат да послужат за отправна точка към проучването на сакрализацията на двата района.

Знанията ни за древното минало на Атонската планина идват предимно от писмени извори и в известна степен, поради липсата на обилни теренни на-

⁵ Паисий свързва изграждането на манастирите в Сливенската планина с царете Калоян и Иван Александър.

блюдения и археологически проучвания, са ограничени. От това, което знаем, в Античността в Атонската планина са съществували няколко града, все още, поради особеностите и статута на Светогорската обител, повечето от тях непроучени. Херодот, Тукидид и Скилак, живели през VI–V век пр. Хр., и Страбон, живял през I век пр. Хр., отбелязват градовете Акант, Акротои, Дион, Клеонаи, Олофиксос, Сана, Тюсис и Харадрие (**Херодот**, VII, 22; **Тукидид**, IV, 84; **Страбон**, VII, 32, 33, 35; **Плутарх**, IV, 298а). През I век Плиний описва Акант, Клеонаи, Олофиксос, Тюсис Уранополис, Палеориум и Аполония (чиито жители се наричат Макробии), а след това отбелязва, че Акротои вече не съществува. Възможно е трите новоспоменати от Плиний града да са нововъзприети имена на някои от по-старите вече споменати градове.

Сведенията за религиозния живот в Атонската планина през Античността също не са обилни, но са достатъчни, за да представят общата картина на местния пантеон. Напълно естествено най-почитаното място остава скалния масив на Атонската планина. За пръв път върхът се споменава от Омир, според който, при полета си между Олимп и Лемнос на Атонския връх, спряла да си почине Хера (**Омир**, XIV, 229). Есхил пък отбелязва, че Атонският връх е „свещен за Зевс“ (**Aeschylus**, 285–290).

Аполон присъства в легендата, при която Богородица посочила Атонския полуостров за светогорска обител⁶. При пътуването си към Грузия през 52 год., където Божията майка трябвало да проповядва християнската вяра, тя решила да посети о. Кипър, чийто епископ бил възкресеният от Христос Лазар. Корабът ѝ бил обаче отнесен от вятъра в пристанището Климент до днешния манастир Иверон на източния бряг на Атонската планина, която по това време била препълнена с идоли. На нея се намирал Аполоновият кумир, при който се бил стекъл много народ на поклонение и всеки получавал от него отговор на питанията си. Щом Божията майка се приближила до брега, всички идоли с голям глас извикали: „Человеци, прелъстени от Аполона, идете скоро на Климентовото пристанище и посрещнете Мария, Майката на великия Бог Исуса! (**Митов 2017**)“ В тази легенда е запазен споменът за оракул на Аполон, който бил разположен някъде около Атонската планина. За съжаление сведения, които биха могли да укажат местонахождението на светилището, за сега липсват. Според гръцки археолози храм на Аполон се открива при древния град Сане, датиран към VI век пр. Хр. Носът в подножието на връх Атон, сега познат като Св. Георги, в древността се е наричал Нимфеум.

Наред с писмените сведения, информация за почитаните в древността божества на Атонския полуостров ни дават и монетните емисии, сечени в някои от вече споменатите градове. В Дион например, най-почитаният персонаж е била Атина, но се срещат и монети с изображения на Минерва и Зевс. Монет-

⁶ В древността Атонският полуостров е познат под името Акте.

ните емисии на Клеонаи представят Зевс (**Ancient Coinage 2017**), а монетите на Олофиксос носят изображенията глава на нимфа и на орел, по същество последният представляващ Зевс⁷.

Най-интересни за нас са изображенията на монетите от Акант, град от североизточната покрайнина на Атонската планина, до днешния Йерисос. Върху тях се появяват три доминиращи изображения – предната част на тялото на бик, лъвска глава и лъв, който напада бик (**Desneux 1949**, pl. I–XXXVIII). Съдейки от третата описана сцена – лъв, нападащ бик, то тези изображения определено може да се свържат с Дионис и неговите празници, доколкото същата сцена на два лъва, нападащи по същия начин бик се свързва с оргиите на Дионис и неговата свита⁸. Тези изображения се откриват върху кратери от VI век пр. Хр., които се пазят в колекциите на музея Пол Гети, Лувъра, Музея за древно изкуство в Мюнхен (**Markoe 2000**, 45–54) и върху една хидрия от музея Метрополитан, където бикът се разкъсва от лъв и леопард (**Metropolitan 2017**). Връзката на лъвовете, нападащи бика и празнуващият прераждащ се Дионис – Загрей е видна – детето Дионис било разкъсано и погълнато от титаните под формата на бик-жертва, но в същата сцена Дионис се появява и като нападащ лъв, познат в символичния ритуал „спарагмос“ и „омофагия“ на прераждащия се Дионис⁹. Трите изображения на различните монетни емисии подсказват за присъствието на Дионис – като жертвен бик, като прероден лъв и като символичен дионисов ритуал. От своя страна Страбон споменава, че на брега на Атон някога царувал тракът Тамирис, мъж със същите занимания като Орфей (**Страбон**, VIII, фрагменти, бел. 35), а за самия Орфей споменава по-напред, че той първоначално събирал пари от своята музика, наред с прорицателството и посвещаването в мистерии. Тракийската популация в хинтерланда на Акант е засвидетелствана и по археологически път (**Samsaris 1985–86**, 33–46). Нека да не пропуснем да отбележим, че на една от монетните емисии на Акант, отнесена към 470–390 год. пр. Хр. е изобразен Аполон с лира, което по същество подсказва присъствието на оракул. Страбон изрично отбелязва, че в стари времена прорицателите

⁷ Виж повече на страниците на: Yale University Art Gallery. <<http://artgallery.yale.edu/collections/objects/107719>>. Посетен на 10.12.2017 год.; Classical Numismatic Group. Inc. <<https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=69845>>. Посетен на 10.12.2017 год.

⁸ Сцената на лъв, който напада по подобен начин бик, е известна още в шумеро-акадското изкуство през III хил. пр. Хр. (**Desneux 1949**: 11–13).

⁹ Думата „омофагос“ се използва от Еврипид и Омир за да опишат особеностите на жертвоприношенията на дионисовия ритуал, придружен с разкъсване, пиене на кръвта на жертвеното животно и ядене на суровото му месо. Виж повече в: Euripides, *Cretans*. Frg. 472:12; Омир. Илиада. 5:782. В някои гръцки рисувани вази от това време е представен Дионис, който сам участва в жертвоприношенията и яде разкъсано месо (**Markoe 2000**, 54, note 13). Значението на „sparaгmos“ се превежда от гръцки като „разкъсвам, разпарчетявам“.

свирели и музика (**Страбон**, VIII, фрагменти, бел. 19). На базата на казаното от Страбон и изображенията на лъв (голяма котка), който напада бик, и отделно бик и лъв, върху монетите на Акант, може да допуснем, че в древността тук се е почитал Дионис и е съществувал кръг от посветена в орфическата доктрина общност, на които не са били чужди и дионисовите мистерии.

И веднага, по естествен път, пред мен идва сравнението на предисториите на двата планински района, в които през Средновековието възникват манастирски общности. И в Сливенската и в Атонската планини през древността присъстват Зевс и неговия символ орела. И в двата района се почита Аполон. Нещо повече – и в двата района присъстват изображения на Аполон към които е прибавена лира, което отваря възможността за присъствието на местен оракул в някое от светилищата на Сливенската планина. Както се вижда от легендата за посещението на Св. Богородица в Атон, и както подсказват монетите на Акант, там също е имало оракул на Аполон. И в двата района се почита Дионис и се изпълняват свързаните с него орфически мистерии. В Атонската планина това се потвърждава от писмените извори и монетосеченето на град Акант, което подсказва за ритуали, свързани със смъртта и прераждането на Дионис, а в района на Сливенската планина – наред с паметниците на Дионис, на единият от които е представен неговия тиас, което ни отвежда отново към Дионисовите ритуали, от погребалните ритуални практики и останките от скални светилища. А това ни насочва и към наличието на тракийски мъжки затворени религиозни общности – мнение, което вече беше изказано в българската историческа литература, касаещо древното минало на Атонската планина (**Драгова 1992**, 171–172). И в двата района на средновековните манастирски селения един от водещите религиозни персонажи е Св. Богородица. Тя присъства в мита за избора на Атон за свещен за християните район, а по-късно нейните чудотворни икони са едни от най-ценните Атонски реликви. Що се касае за Сливенската планина, според писмените сведения главният манастир в селението е носел името на Пресветата Источница (Св. Богородица) (**Златарски 1904**, 1–31; **Киселков 1926**, 8–26). Във връзка с това следва да припомним важното място, което Великата богиня – майка заема в митовете на тракийската царска идеология и орфизма и възможността по-късно нейният образ да е станал обект на християнизация, заел място сред свещения пантеон на местните манастири. В тази връзка следва да спомена и това, че действащият манастир до Кабиле носи името „Рождество Богородично“. Историята на манастира все още не е окончателно изяснена.

От друга страна, митофолклорната сакрализация и на двете свещени планини носи отпечатъка на първичната индоевропейска митична традиция. И докато в Сливенската планина това се открива в легендата за монаха, който победил змея, затрупвайки го с постройката на параклиса, то в Атонската планина това се вижда от легендарния персонаж на гиганта Атос, чието име носи скалния масив. По време на Гигантомахията, борбата на Олимпийските богове

и Херкулес срещу гигантите, Атос хвърлил огромна скала към Посейдон, която паднала, създавайки планината Атон (Атос). Според друга версия на мита Посейдон хвърлил огромната скала към Атос, която го затрупала и създала планината Атон.

В реда на тези изказани мисли, следва ли тогава да потърсим някаква зависимост между античното наследство на двете свети планини и наличието на мъжки затворени общества, които изповядвали орфизъм, почитали Дионис, Аполон, Зевс и Великата богиня-майка и присъствието на оракули в местните светилища? И доколко този модел на предистория на средновековни балкански манастирски селения може да се отнесе и към други балкански религиозни общности? Нека припомним например, че изследвачите упорито локализират манастирската общност Парория в Странджа – район, богат с тракийски долмени и антични религиозни паметници. Някъде около с. Бръшлян например, в древността също е съществувало светилище на Зевс-Дионис, в което жрец на Дионис бил Ликомед (Дечев 1938, 15–17). Възможно ли е и тук да са съществували мъжки орфически сдружения, които по-късно да са отдали нужната сакрализация при организирането на манастирското селение Парория? Нека не забравяме, че най-известният манастир в Парория бил „Св. Богородица“ – име, което пряко се свързва с Атонската и Сливенската Света гора. Следва ли също да насочим вниманието си към това до каква степен е възможно съществуването на мъжки орфически сдружения в останалите познати Свети гори и манастирски центрове на Балканите и в Мала Азия¹⁰ и възможно ли е съществуването на подобен повторяем модел на наследствена сакрална организация на пространството?

За сега е трудно да отговорим на последните въпроси, както и на други подобни, които неминуемо биха били провокирани от представения материал. За правилен подход и евентуално решение на загадката е необходимо комплексно проучване, което може да се осъществи с резултатите от теренните наблюдения, археологическите проучвания, изворовите данни, етнологията и другите сродни исторически дисциплини. На този етап единствено мога да си позволя да оставя поднесения проблем все още нерешен и отворен за следващи изследвания.

¹⁰ Планината Сипил-даг, която в древността се е разглеждала като едно цяло с близкостоящия масив Яманлар, например до Измир, считана за свещена от лидийците, където се намира „тронът на Пелопс“, древната статуя на Кибела и скалата, в която била превърната от Зевс Ниоба за да се прекратят нейните мъки. Според поемата „Титаномания“ Зевс бил роден в околностите на планината Сипил, а не на о. Крит. През XIII век на Яманлар е построен манастира „Богородица Аманарина“, който манастир по-късно влязъл под разпореждане на близкостоящия манастир Лембос. Името на самия Лембос се извежда от Олимп, тъй като планината (дн. Ниф-даг) често се е отъждесвявала с Олимп (Fontrier 1892, 379–410).

ЛИТЕРАТУРА

- Бацова 1966:** Е. Бацова. Два нови култови паметника от Сливенско. – МПК, 1966, 4, 16–17.
- Бънов 1987:** П. Бънов. Експедиция „Тича 86“. – ИМЮИБ, т. X, 1987.
- Бънов 1988:** П. Бънов. Мегалити в Сливенско и култът към Слънцето. – Векове, 4, 1988.
- Бънов, Демирев 1991:** П. Бънов, Вл. Демирев. Мегалити в Сливенско и култът към Слънцето. – Интердисциплинарни изследвания, т. XVIII, 1991.
- Венедиков 1987:** И. Венедиков. Златният стожер на прабългарите. София, 1987.
- Венедиков 1995:** И. Венедиков. Медното гумно на прабългарите. Стара Загора, 1995.
- Велков 1982:** В. Велков. Епτορτον Θουδαζ – новооткрито селище в провинция Тракия. – Археология, 1982, 3–4, 40–42.
- Велков 1991:** В. Велков. Надписи от Кабиле. – В: Кабиле. т. 2. София, 1991.
- Венедиков 1978:** И. Венедиков. Релефът на трите нимфи от с. Ново село, Сливенски окръг. – ИНИМ, т. 2, 1978, 119–136.
- Гюлмязов 1941:** Г. Гюлмязов. 19 август – празника на Сините камъни. – В-к. Изток, 317, 17 август 1941.
- Делирадев 1953:** П. Делирадев. Принос към историческата география на Тракия. Ч. I. София, 1953.
- Демирев, Сираков 2016:** Вл. Демирев, Н. Сираков. Скални светилища и сакрална топография в Сливенско. – В: Тракия и околният свят. Сборник с доклади от Национална научна конференция 27–29 октомври, 2016 год. Шумен, 2016.
- Дерменджиев 2007:** Н. Дерменджиев. Методология на археоастрономическите изследвания. Анализ на обекти и находки от територията на България. София, 2007.
- Дечев 1985:** Васил Дечев. Махалите на Сливен. – ИМЮИБ, т. VIII, 1985.
- Дечев 1938:** Димитър Дечев. Жертвеникът на Диониса в с. Сармаджик, Малко Търновско. – Прометей, II, 1938, 3, 15–17.
- Димитров 1896:** Г. Димитров. Княжество България в историческо, географическо и етнографическо отношение в три части. Част II. Пловдив, 1896.
- Димитров 1957:** Д. Димитров. Към въпроса за религията на траките през ранноеленистическата епоха. – ИПр, 2, 1957.
- Добруски 1901:** В. Добруски. Релефи с образа на Зевс и Хера. – СБНУ, т. XVI–XVII, 1901.
- Дорде е Стара планина 1968:** Дорде е Стара планина. София, 1968.
- Драганов, Попов 1982:** Д. Драганов, Ж. Попов. Бронзовото монетосечене на тракийския град Кабиле. – В: Кабиле, т. I. София, 1982.

- Драгова 1992:** Надежда Драгова. Балканският контекст на старобългарската писмена култура. София, 1992.
- Елиаде 1994:** М. Елиаде. Митът за вечното завръщане. Архетипове и повторение. София, 1994.
- Елизаренкова 1995:** Т. Я. Елизаленкова. Ригведа. Мандалы V–VIII. Москва, 1995.
- Живков, Янакиева 1986:** Т. Ив. Живков, Ж. Янакиева. Да би гората думала. София, 1986.
- Жития 1991:** Жития на Светиите, София, 1991.
- Златарски 1904:** Васил Златарски. Житие и жизнь преподобного отца нашего Теодосия, иже в Трънове постничествовавшего. – СбНУ, XX, част 2, 1904.
- Из съкровищницата 1971:** Из съкровищницата на народното трочество в Сливенски окръг. София, 1971.
- Иречек 1974:** К. Иречек. Пътувания по България. София, 1974.
- Калоянов 1989:** А. Калоянов. Света гора в българския фолклор. – В: Фолклорната традиция на Сливенския край, т. II. София, 1989.
- Киселков 1926:** Васел Киселков. Житието на Св. Теодосий Търновски като исторически паметник. София, 1926.
- Ковачев 1994а:** Г. Ковачев. Антична бронзова пластика от Историческия музей в Сливен. – В: Марица-изток, т. II. 1994, 161–163.
- Ковачев 1994б:** Г. Ковачев. Оброчни плочки от Историческия музей в Сливен. – ИМЮИБ, т. XVII, 1994.
- Ковачев 2001:** Г. Ковачев. Божествата на Туида. Велико Търново, 2001.
- Ковачев, Русев 2001:** Г. Ковачев, И. Русев. Света гора Сливенска. Опит за история на средновековното манастирско селение и района (XII–XVII век). Велико Търново, 2001.
- Маразов 1992:** И. Маразов. Мит, ритуал и изкуство у траките. София, 1992.
- Митов 2017:** М. Митов. Атон в българската култура и словестност. <www.svetagora.org/athos.htm>. Посетен на 10.12.2017 год.
- Омир:** Омир. Илиада. София, 1969.
- Осенин 1947:** Д. Осенин, съставител. Заплакала е гората (Народни хайдушки песни). София, 1947.
- Плутарх:** Плутарх, Моралии. Харьков, 1999.
- Раковски 1984:** Г. Раковски. Няколко речи о Асеню Первому, царю болгарскому и сину му Асеню Второму. – В: Г. С. Раковски. Съчинения в четири тома. Т. III. София, 1984.
- Русев, Ковачев 2011:** И. Русев, Г. Ковачев. Манастирската общност Света гора Сливенска и районът ѝ през XII–XVII век. Велико Търново, 2011.
- Страбон:** Страбон. География в 17 книгах. Москва, 1964.

- Табаков 1986:** С. Табаков. Опит за история на град Сливен, т. I. София, 1986.
- Танчева-Василева 1981:** Н. Танчева-Василева. Антични бронзови статуетки в ОИМ-Ямбол. – ИМЮИБ, т. IV. 1981.
- Тукидид:** Фукидид. История. Ленинград, 1981.
- Херодот:** Херодот. История. София, 2010.
- Хитов 1934:** П. Хитов. Моето пътуване по Стара планина. София, 1934.
- Чичикова 1969:** М. Чичикова. Тракийска гробница от с. Калояново, Сливенски окръг. – ИАИ, т. XXXI, 1969, 45–91.
- Шкорпил 1886:** Шкорпил. Спомен на Сливен и манастирите му. Сливен, 1886.
- Щерева 1990:** И. Щерева. Туида, Цоида, Сливен. София, 1990.
- Юрукова 1991:** Й. Юрукова. Монетосеченето на тракийските племена и владетели. София, 1991.
- Aeschylus:** Aeschylus. Agamemnon. London, 1846.
- Ancient Coinage 2017:** Ancient Coinage of Argolis, Kleonai. In: <<http://www.wildwinds.com/coins/greece/argolis/kleonai/i.html>>. Посетен на 10.12.2017.
- Desneux 1949:** Jules Desneux. Les tétradrachmes d'Akanthos. – Review Belge de numismatique et de sigillographie. Vol. 95, 1949, 5–122.
- Dimitrova 2012:** D. Dimitrova. 5th – 4th C. BC Thracian Orphic Tumular Burials in Sliven Region (Southeastern Bulgaria). – In: Tumuli Graves – Status Symbol of the Death in the Bronze and Iron Ages in Europe. Edited by V. Sirbu and C. Schuster. BAR International Series 2396. Oxford, 2012, 75–86.
- Fontrier 1892:** Aristotle Fontrier. Le Monastère de Lembos près de Smyrne et ses possessions au XIIIe siècle. – Bulletin de correspondance hellénique, 16, 1, 1892, 379–410.
- Kanitz 1877–78:** F. Kanitz. Donau Bulgarien und der Balkan. B. II. Leipzig, 1877–78.
- Markoe 2000:** Glenn Markoe. An Attic Black-figured Column-Krater in Malibu: Dionysiac Sparagmos and Omophagia. – In: Greek Vases in the Paul Getty Museum. Vol. 6. Malibu, California, 2000, 45-54.
- Metropolitan 2017:** Metropolitan Museum Catalog Online. In: <<https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/64.11.1.jpg>>. Посетен на 10.12.2017.
- Mihailov 1970:** G. Mihailov. Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, v. III–2. Sofia, 1970.
- Samsaris 1985–86:** D. Samsaris. Romans and Chalcidice. – Makedonika, 25, 1985–86, 33–46.

СЪКРАЩЕНИЯ

МПК – Музеи и паметници на културата

ИАИ – Известия на Археологическия институт

ИМЮИБ – Известия на музеите от Югоизточна България

ИНИМ – Известия на Националния исторически музей

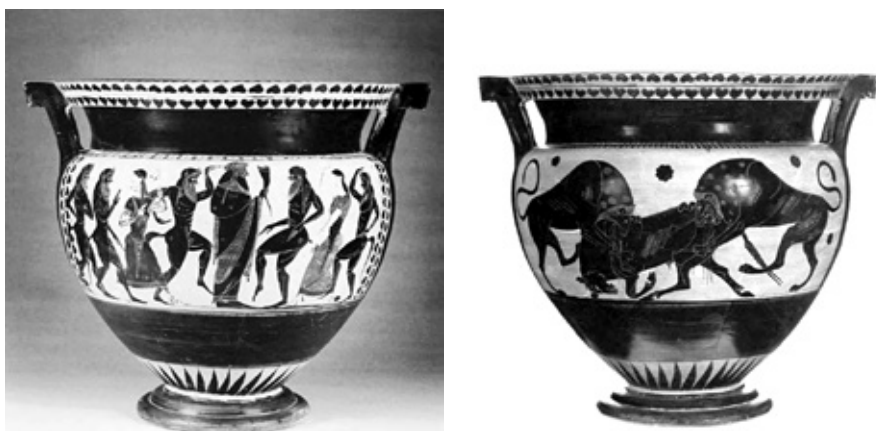
ИПр – Исторически преглед

СбНУ – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина

ПРИЛОЖЕНИЯ

Монети на град Акант с изображения на лъв, разкъсващ бик. V–IV век пр. Хр.

Кратер с изображения на Дионис и неговата свита (страна А) и два лъва разкъсват бик (страна Б). VI век пр. Хр.. Колекция на музея Пол Гети.

Кратер с изображения на Дионис и неговата свита (страна А) и два лъва разкъсват бик (страна Б). VI век пр. Хр.. Колекция на Музея за древно изкуство в Мюнхен.

Кратер с изображения на Дионис и неговата свита и два лъва разкъсват бик. VI век пр. Хр.. Колекция на Лувър.

*Хидрия с изображение на лъв и леопард разкъсващи бик. VI век пр. Хр.
Колекция на Британския музей.*

Монета на град Акант с Аполон и лира. V–IV век пр. Хр.